

XÜSUSİ (HİBRİD) MƏHKƏMƏ ORQANLARININ FƏALİYYƏTİNDƏ MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİNƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏTƏ CƏLBETMƏ PROBLEMI

Mehriban Eyyubova *

Xülasə

Məqalədə xüsusi (hibrid) məhkəmə orqanlarının fəaliyyətində müharibə cinayətlərinə görə məsuliyyətə cəlb etmə problemi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və beynəlxalq praktika əsasında geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, müharibə cinayəti anlayışının formalaşması yalnız nəzəri işin (müxtəlif konsepsiya, nəzəriyyə və baxışların) yox, həmçinin hüquq normalarının tətbiqi ilə meydana çıxan praktiki işin nəticəsində formalaşır. Bu cəhətdən beynəlxalq tribunallar və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi ilə yanaşı, xüsusi (hibrid) məhkəmələr də bu istiqamətdə mühüm rol oynayırlar. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq bu istiqamətdə həmin təcrübənin də ətraflı öyrənilməsi, beynəlxalq praktikanın və milli qanunvericiliklərin zənginləşdirilməsi zəruridir.

Açar sözlər: *xüsusi məhkəmə orqanları, müharibə cinayətləri, beynəlxalq məsuliyyət, cinayət qanunvericiliyi, dövlətlərin məsuliyyəti, beynəlxalq tribunal, beynəlxalq hüquq, məhkəmə prosesi.*

Hibrid (və ya qarışıq) tribunallar, fəaliyyəti və yurisdiksiyası beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn normaları ilə tənzimlənən beynəlxalq cinayət mühakiməsi orqanlarını özündə əks etdirir. Eyni zamanda, beynəlmilləşdirilmiş məhkəmələr də mövcuddur ki, belə məhkəmələr beynəlxalq hakimlərin iştirakı ilə beynəlxalq cinayətlərə baxan milli məhkəmə orqanlarıdır. Ad hoc beynəlxalq tribunallarından fərqli olaraq, belə məhkəmələr milli cinayət qanunvericiliyini də rəhbər tutur. Ümumiyyətlə, bu tip məhkəmələrin yaradılması bir sıra iqtisadi, siyasi və hüquqi amillərlə bağlıdır. Yuqoslaviya və Ruanda üzrə beynəlxalq tribunalların uzun müddətli məhkəmə prosesləri, cinayətkarların axtarışı proseslərinin, məsuliyyətə cəlb edilməsi və cəza təyin edilməsi və xüsusilə də, bu tribunalların maliyyə xərclərindəki problemlər hibrid məhkəmələrin formalaşmasına təkan vermişdir. [1]

Keçmiş Yuqoslaviyada və Ruandada törədilən cinayətlər üzrə tribunalların fəaliyyətindən sonra Syerra Leonədə, Burundidə, Konqoda, Kambocada və Şərqi Timorda xüsusi məhkəmə orqanlarının yaradılması təşəbbüsləri aktivləşməyə başladı. Həm qeyd edilən dövlətlərin rəsmi nümayəndələri, həmçinin beynəlxalq ictimaiyyət cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilərək cəzalandırılması istiqamətində müvafiq addımın atılmasını müsbət qarşılayırdı. İndiyədək aşağıdakı hibrid məhkəmələr yaradılmışdır: Syerra Leone xüsusi Məhkəməsi (2000); Şərqi Timorda törədilmiş ağır cinayətlər üzrə xüsusi məhkəmə palataları (2000-2006); Kosovoda qarışıq məhkəmə kollegiyaları (2000); Syerra Leone üzrə xüsusi Məhkəmə (2002); Bosniya və Hersoqovinada beynəlxalq cinayətlərin araşdırılması üzrə məhkəmə palatası (2005); Kambocada fəvqəladə məhkəmə pala-

* Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Beynəlxalq ümumi hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

talar (2006); Livan üzrə xüsusi Tribunal (2009); Afrika üzrə Xüsusi Tribunal (2013). [2]

Bütövlükdə, hibrid məhkəmələr iki əsasda təsis edilə bilər: 1) BMT ilə müvafiq dövlətin müqaviləsi əsasında (Syerra Leone və Livan xüsusi məhkəmələri) və 2) sülhməramlı əməliyyatların aparıldığı dövlətlərin ərazilərində BMT-nin müvəqqəti administrasiyaları tərəfindən formalaşdırıla bilər (Kosovo və Şərqi Timor xüsusi məhkəmələri). Hibrid məhkəmələrin spesifik xüsusiyyəti ondadır ki, onlar sülhün saxlanması üzrə missiyalar tərəfindən təsis edilirlər, hansılara ki, BMT-nin inzibati mandatı verilmişdir. Həmin mandata uyğun olaraq, onlar sülh əməliyyatlarının keçirilmə yerləri üzrə qanunverici, icra və məhkəmə səlahiyyətlərini həyata keçirirlər. Hibrid məhkəmələrin fəaliyyəti və yurisdiksiyası artıq qeyd etdiyimiz kimi, həm beynəlxalq, həm də milli hüquq normaları əsasında müəyyən edilir.

BMT ilə müqavilə əsasında təsis edilən hibrid məhkəmələr öz hüquqi statusuna görə dövlətin daxili hüquq və ya məhkəmə sisteminə daxil deyil, lakin BMT administrasiyaları əsasında təsis edilən məhkəmələr isə müvafiq dövlətin məhkəmə sisteminə aid edilir.

Bu məhkəmə orqanlarının digər bir fərqləndirici xüsusiyyəti ondadır ki, onlar beynəlxalq hüquq qabiliyyətinə malikdirlər. BMT ilə razılaşmalara əsasən təsis edilmiş məhkəmələr dövlətdaxili və beynəlxalq hüquq qabiliyyətinə malikdirlər. Sülhməramlı missiyaların təsis etdiyi qarışıq məhkəmələr yalnız dövlətdaxili səlahiyyətə malikdirlər, belə olan halda müvafiq missiyalar onların beynəlxalq səlahiyyətini həyata keçirirlər.

Hibrid məhkəmələr yurisdiksiyalarına görə də fərqlənirlər. Beynəlxalq müqavilə əsasında yaradılan məhkəmələrin ərazi və personal yurisdiksiyası məhduddur, belə məhkəmələr yalnız təsis edildiyi dövlətin ərazisi və konkret şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə məhdudlaşır. BMT-nin sülhməramlı missiyalarının nəzarətində olan məhkəmələr isə ərazi və ya şəxslərə münasibətdə universal yurisdiksiyaya malikdirlər.

İndi isə, qeyd edilən hibrid məhkəmə orqanlarının yaradılması və fəaliyyətinə, xüsusilə də müharibə cinayətlərinə görə məsuliyyətə cəlb etmə məsələsinə baxaq. İlk növbədə, Syerra-Leone üzrə Məhkəmədən başlayaq. Bu orqan Syerra-Leone hökuməti ilə BMT-nin birgə təşəbbüsü əsasında 30 noyabr 1996-cı ildən sonra ölkə ərazisində baş vermiş vətəndaş müharibəsində beynəlxalq humanitar hüquq normalarının ciddi pozuntularında təqsirləndirilən şəxslərin məhkəmə təqibi məqsədilə təsis edilmişdir [3]. Məhkəmənin daimi ofisi Syerra-Leonenin paytaxtı Fritaun şəhərindədir, Haaqa və Nyu York şəhərlərində əlavə ofislər yerləşir.

Məhkəmə Syerra-Leone ərazisində baş vermiş vətəndaş müharibəsində sadalanan cinayətlərin törədilməsi ilə bağlı istənilən şəxs üzərində fərdi cinayət yurisdiksiyasına malikdir: insanlıq əleyhinə cinayətlər, müharibə cinayətləri,

beynəlxalq humanitar hüququn digər pozuntuları və Syerra-Leone cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan cinayətlər.

Məhkəmə 1965-ci il Cinayət prosesi haqqında Syerra Leonenin Qanununu rəhbər tuta bilər, həmçinin mutatis mutandis prinsipi əsasında Ruanda üzrə beynəlxalq cinayət tribunalında tətbiq edilən qaydalarla və prosedurlara əməl edə bilər. Bununla belə, qərarların qəbul olunması vaxtı Apellyasiya kamerası Yuqoslaviya və Ruanda üzrə beynəlxalq cinayət tribunallarının qərarlarına müvafiq olaraq apellyasiya palatalarının mövcud qərarlarını rəhbər tutmalıdır. [4]

Məhkəmə konkret işlərin müzakirəsində prioritetə malik olaraq Syerra Leonenin milli məhkəmələri ilə paralel yurisdiksiyaya malikdir. Əgər Syerra Leonenin hər hansı məhkəməsində Xüsusi Məhkəmənin yurisdiksiyasının altında düşən iş varsa, Xüsusi Məhkəmə həmin işi öz baxışına ötürülməsini tələb edə bilər. Konkret cinayətlərin törədilməsinə görə Xüsusi Məhkəmə tərəfindən artıq ittiham edilmiş şəxslər non bis in idem prinsipinə əsasən Syerra Leonenin milli məhkəmələrində məsuliyyətə cəlb edilmirlər. Bununla belə, əgər hər hansı şəxs, əksinə, daha əvvəl Xüsusi Məhkəmənin yurisdiksiyasına aid olan cinayətlər üçün Syerra Leonenin milli məhkəməsində ittiham edilmişdirsə, onda belə şəxs barəsində iş təkrar baxıla bilər. [5]

Məhkəmə praktiki fəaliyyətinə 2003-cü ildə başlamış və elə həmin ildə çoxsaylı müharibə cinayətlərinin törədilməsində təqsirləndirilən Sem Bokari, Morris Kallon, Fode Sanko, İssa Sesay, Avqustin Qbao, Con Pol Karoma kimi cinayətkarlara ittiham elan etmişdir.

Xüsusi Məhkəmənin baxdığı işlər arasında ən məşhuru Liberiyanın 22-ci prezidenti Çarlz Teylorun işi hesab edilə bilər. O, almaz müqabilində Syerra-Leonedə baş vermiş vətəndaş müharibəsində vuruşan Birləşmiş İnqilab Cəbhəsinə külli miqdarda silah və sursatın verilməsində təqsirləndirilirdi. 26 aprel 2012-ci ildə Haaqada keçirilən məhkəmə iclasında Ç.Teylor 6 müharibə cinayəti və 5 insanlıq əleyhinə cinayətdə təqsirli bilinərək 50 il azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. [6]

Qeyd etmək lazımdır ki, BMT Təhlükəsizlik Şurası öz qətnamələrində bu orqanın fəaliyyətini müsbət qiymətləndirərək, Syerra-Leone ərazisində sülhün, təhlükəsizliyin və qanun qaydanın qorunmasında əhəmiyyətli töhfə verdiyini qeyd etmişdir. Eyni zamanda, Təhlükəsizlik Şurası hesab edir ki, Məhkəmə öz işini vaxtında, yubadılma hallarına yol vermədən qurtaracaq. Azyaşlıların məsuliyyətə cəlb edilməməsi, Məhkəmənin müstəqil fəaliyyəti kimi müsbət aspektləri ilə yanaşı, müəyyən neqativ hallar da qalmaqdadır, belə ki, Məhkəmənin büdcəsinin könüllü ayrılmalar hesabına formalaşması ciddi maddi-texniki ehtiyaclar doğurur. Bu məsələ ilə bağlı BMT tribunalarında maliyyə yardımının ayrılması ilə bağlı təklidlər dəfələrlə səsləndirilmişdir.

Növbəti hibrid məhkəmə Kambocada fəvqəladə məhkəmə palatalarıdır. Kamboca Demokratik Respublikası rəhbərlərinin və beynəlxalq humanitar hüququn normalarının ciddi pozuntularında təqsirləndirilən digər şəxslərin məsu-

liyyətdə cəlb edilməsi bu palataların yaradılması məqsədi idi. Yel Universitetinin Kamboca Genosid Proqramının hesabatlarına əsasən 17 aprel 1975-ci ildən 6 yanvar 1979-cu ilədək Kambocada "Qırmızı kxmerlər" in hakimiyyəti dövründə aparılan repressiyalar nəticəsində 1,7 milyonadək insan qətlə yetirilmişdir, bu əhalinin 21% idi [7]. Siyahıyaalmaların yoxluğu ilə əlaqədar qurbanların dəqiq miqdarı təyin edilməmişdir. Müxtəlif hesabatlarda 3,4 milyona qədər dəyişir.

Fövqəladə məhkəmə palatalarının yurisdiksiyasına soyqırım, müharibə cinayətləri, insanlıq əleyhinə cinayətlər və digər cinayətlər daxildir. Məhkəmə həbs və əmlakın müsadirəsi cəzalarını tətbiq edir, digər məhkəmə orqanları kimi bu Məhkəmə də ölüm cəzasını tətbiq etmir.

Məhkəmənin praktiki fəaliyyəti 2007-ci ildən başlamışdır. Məhkəmənin ittiham etdiyi şəxslər arasında Qırmızı kxmerlərin keçmiş liderləri olan Nuon Çea və Kxieu Sampxanı xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu şəxslərin hər biri 6-sı müharibə cinayəti olmaqla, ümumilikdə 23 beynəlxalq cinayətin törədilməsində təqsirli bilinərək ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir [8]. Bununla belə, fəvqəladə məhkəmə palatalarının fəaliyyətində müəyyən problemlər mövcuddur. Belə ki, palataların qarışdırılmış sistemi kompleks inzi-bati struktur nöqtəyi-nəzərindən müəyyən çətinliklər doğurur. Qeyd etmək lazımdır ki, palataların müvəqqəti yurisdiksiyası 1975-dən 1979-cu ilə qədər törədilmiş cinayətlərə aid edildiyindən (nəzərə alsaq ki, 45 ildən çox vaxt keçmişdir), həmin cinayətlərlə bağlı mötəbər sübutların toplanması kifayət qədər mürəkkəb məsələdir.

Növbəti hibrid məhkəmə Kosovo ərazisində təsis edilən məhkəmədir. Bu məhkəmə orqanı beynəlxalq elementin iştirakı ilə Kosovo ərazisində sülhün təmin edilməsi məqsədilə BMT-nin sülhməramlı missiyası çərçivəsində yaradılmışdır. Məhkəmənin fəaliyyətinin hüquqi əsasını BMT Təhlükəsizlik Şurasının 10 iyun 1999-cu il tarixli 1244 sayılı Qətnaməsi, Kosovoda BMT müvəqqəti administrasiyasının 25 iyul 1999-cu il Sərəncamı və Beynəlxalq hakim və prokurorların vəzifəyə təyin və azad edilməsi haqqında 15 fevral 2000-ci il Sərəncamı təşkil edir [9].

Beynəlxalq hakimlər və prokurorlar bir qayda olaraq, müharibə cinayətləri və etnik zəmində baş vermiş cinayətlərə, soyqırım və insanların oğurlanması ilə bağlı cinayətlərlə bağlı işlərə baxırlar. Beynəlxalq hakimlər və prokurorlar Kosovo ərazisində cinayətlə mübarizənin müvəqqəti normativ maddi-hüquqi və prosesual bazasının formalaşmasında iştirak etmişlər.

Şərqi Timorda ağır cinayətlər üzrə xüsusi kollegiyalar Şərqi Timorda BMT-nin Müvəqqəti Administrasiyası tərəfindən yaradılmış qarışıq cinayət tribunalıdır. Bu Məhkəmə Şərqi Timorun ərazisində ağır cinayətlərin törədilməsində təqsirləndirilən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi məqsədinə xidmət edir.

Xüsusi kollegiyalar Şərqi Timorun paytaxtı Dilinin dairə və apellyasiya məhkəmələrində iclaslar keçirmişdir. Onlar 2000-2006-cı illərdə ağır cinayətlər üzrə işlərə baxmış və hazırda öz fəaliyyətini tamamilə qurtarmışdır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 25 oktyabr 1999-cu il qəbul edilmiş Qətnaməsində BMT sülh missiyasının daxil olmasından sonra Məhkəməyə Şərqi Timorun idarə edilməsi səlahiyyəti verilmişdir. BMT müvəqqəti administrasiyası ədalətin mühakiməsi də daxil olmaqla, qanunverici və icra hakimiyyətini həyata keçirmişdir. Buna görə də, Xüsusi kollegiyalar təsis direktiv əsasında yox, birtərəfli qaydada təxirə salınmadan təsis edilmişdi.

Xüsusi kollegiyalar Şərqi Timorun normal cinayət qanunvericiliyi və məhkəmə infrastrukturu olmayan, son dərəcə zəif və qeyri-effektiv məhkəmə sistemə kömək göstərmişdir. Kollegiyanın yurisdiksiyasına növbəti cinayətlər üzrə işlərə baxılması aid idi: soyqırımın cinayətləri; müharibə cinayətləri; insanlıq əleyhinə cinayətlər; qətlər, cinsi cinayətlər və işgəncələr. Göstərilən cinayətlər Şərqi Timorun Cinayət Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuşdu.

Təşkilati baxımdan kollegiya növbəti orqanlardan ibarətdir: ciddi cinayətlərin araşdırılması qrupu; kollegiyaların məhkəmə tərkibləri; Dilinin dairəsinin Apellyasiya məhkəməsi; Şərqi Timorun prokuror xidməti.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2004-cü il 1543 sayılı Qətnaməsində müəyyən edilmişdi ki, kollegiyaların diqqətini 10 prioritetli işdə cəmləşdirərək 20 may 2005-ci ildən gec olmayaraq (BMT Müvəqqəti administrasiyasının səlahiyyətlərinin bitmə tarixi) bütövlükdə kollegiyaların fəaliyyətini qurtarmaq lazımdır. 2005-ci ilədək bu məhkəmə orqanı 391 şəxsə ittiham irəli sürmüş, 88 məhkumun iştirakı ilə 55 araşdırma aparılmışdır [10].

2006-cı ildə Xüsusi kollegiyalar öz fəaliyyətini qurtarmış və baxılmamış bütün işləri Şərqi Timorun milli məhkəmələrinə vermişdir. Xüsusi kollegiyaların fəaliyyətində əsas problem o idi ki, İndoneziya hökuməti bəzi vətəndaşlarının BMT-nin sülh kontingentinə verməkdən imtina etmişdi, hansılar ki, Şərqi Timora ağır cinayətlərin törədilməsində ittiham edilirdilər.

Livan üzrə xüsusi Tribunal BMT və Livan hökumətinin birgə təşəbbüsü ilə 14 fevral 2005-ci il Livanın keçmiş Baş naziri Rafiq Xaririnin qətli ilə bağlı cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi məqsədilə təsis edilmişdir. Göründüyü kimi bu məhkəmənin yurisdiksiyasında müharibə cinayətləri ilə bağlı məsələ istisnadır. Lakin bu məhkəmənin Statutunda qeyd edilir ki, onun yurisdiksiyası digər cinayətlərə də şamil edilə bilər. [11] İndiyədək məhkəmənin baxdığı işlər arasında müharibə cinayəti ilə bağlı işlər yoxdur.

Müasir dövrümüzdə təsis edilən ən son hibrid məhkəmələrdən biri Afrika üzrə Xüsusi Tribunalıdır. Tribunal, 7 iyun 1982-ci ildən 1 dekabr 1990-cı ilədək Çadda Xissen Xabrenin prezidentliyi dövründə törədilən beynəlxalq cinayətlərlə bağlı işlərə baxır. Tribunalın qərarı ilə X.Xabre insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsində təqsirli bilinərək ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdir. [12] Bu Afrika tarixində ilk məhkəmə prosesi idi ki, bir

dövlət digər dövlətin keçmiş liderini beynəlxalq cinayətdə təqsirli bilib cəzalandırmışdır. Tribunal 2012-ci ildə Afrika İttifaqı ilə Seneqal arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən yaradılmış və 2013-cü ildən Seneqal məhkəmə sistemində fəaliyyət göstərir.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, müharibə cinayəti anlayışının formalaşması yalnız nəzəri işin (müxtəlif konsepsiya, nəzəriyyə və baxışların) yox, həmçinin hüquq normalarının tətbiqi ilə meydana çıxan praktiki işin nəticəsində formalaşır. Bu cəhətdən beynəlxalq tribunallar və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi ilə yanaşı, xüsusi (hibrid) məhkəmələr də bu istiqamətdə mühüm rol oynayırlar. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq bu istiqamətdə həmin təcrübənin də ətraflı öyrənilməsi, beynəlxalq praktikanın və milli qanunvericiliklərin zənginləşdirilməsi zəruridir.

İstinadlar:

1. Егоров С.А. Гибридные (смешанные) трибуналы и суды // Международное право и международные организации. - М.: ООО НБ-Медиа, 2014, № 3, с.470-471.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/International_court
3. Cristiano d'Orsi. Asylum-Seeker and Refugee Protection in Sub-Saharan Africa: The Peregrination of a Persecuted Human Being in Search of a Safe Haven. Routledge, 2015, p. 259.
4. Boas Gideon, James L. Bischoff. International Criminal Law Practitioner Library: International Criminal Procedure. P. 6. Cambridge University Press, 2011, 486 p.
5. Laucci Cyril. Digest of Jurisprudence of the Special Court for Sierra Leone: 2003-2005. Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 73-82.
6. http://www.bbc.com/russian/international/2012/05/120529_taylor_sentenced_prison.shtml
7. <http://gsp.yale.edu/case-studies/cambodian-genocide-program>
8. <http://edition.cnn.com/2014/08/07/world/asia/khmer-rouge-trial-verdict/>
9. Uthman M. Shadhili. New approaches in international criminal justice: Kosovo, East Timor, Sierra Leone, and Cambodia. Edition Iuscrim, 2003, p.216-218.
10. Kristen E. Boon, Douglas C. Lovelace (Jr.). Piracy and International Maritime Security: Developments Through 2011. Oxford University Press, 2012, p.190-191.
11. Richard J. Goldstone, Adam M. Smith. International Judicial Institutions: The Architecture of International Justice at Home and Abroad. Routledge, 2015, p.155.
12. <http://ledakarois.net/palais-de-justice-lat-dior-de-dakar-il-est-a.html>

ПРОБЛЕМА ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВОЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ (ГИБРИДНЫХ) СУДОВ

Мехрибан Эйубова

Резюме

В статье рассматривается проблема ответственности за военные преступления в работе специализированных (гибридных) судов на основе разногласий и международной практики в юридической литературе. Отмечено, что понятие военного преступления формируется не только работой теоретической работы (различные понятия, теории и установки), но и практической работой, возникшей в результате применения правовых норм. В этой связи, помимо международных трибуналов и Международного уголовного суда, важную роль в этом направлении играют специальные (смешанные) суды. С учетом

вышесказанного необходимо детально изучить Библию и обогатить международную практику и национальное право.

Ключевые слова: *специальные судебные органы, военные преступления, физические лица, международная ответственность, уголовное право, подотчетность правительства, международный трибунал, международное право, судебный процесс.*

THE PROBLEM OF LIABILITY FOR WAR CRIMES IN THE OPERATIONS OF SPECIALIZED (HYBRID) COURTS

Abstract

The article examines the problem of accountability for war crimes in the work of specialized (hybrid) courts based on diversity of opinion and international practice in legal literature. It has been noted that the concept of war crime is shaped not only by the work of theoretical work (various concepts, theories, and attitudes) but also by the practical work that has arisen by the application of legal norms. In this regard, in addition to international tribunals and the International Criminal Court, special (hybrid) courts play an important role in this direction. In view of the foregoing, it is necessary to study the bible in detail and to enrich international practice and national law.

Keywords: *special judicial bodies, war crimes, international responsibility, criminal law, government accountability, international tribunal, international law, judicial process.*